

Uitgaven en inkomsten van gezinnen: 1938 versus 1987

In dit artikel worden de inkomens en bestedingen van groepen huishoudens in 1938 vergeleken met recent cijfermateriaal. Sinds 1938 blijkt de middenklasse enorm te zijn gegroeid, en armoede en ongelijkheid sterk te zijn verminderd. Voorts is het aandeel van voedsel in de gezinsconsumptie gehalveerd en dat van toeristische bestedingen in het buitenland vervienvoudigd.

Een nieuw raamwerk voor de samenstelling en het gebruik van Nationale rekeningen is de Social Accounting Matrix (SAM)¹. In een SAM worden gegevens over arbeidsmarkten en de inkomensverdeling gecombineerd met zowel de input-outputtabel als het rekeningenstelsel. Aldus kunnen de belangrijkste doelstellingen van economische politiek in hun onderlinge samenhang worden geanalyseerd.

Onlangs heeft het Centraal Bureau voor de Statistiek een SAM voor 1938 samengesteld². Deze maakt deel uit van de herziening en uitbreiding van de Nationale rekeningen voor het interbellum. Op basis van deze SAM en de Sociaal-economische rekeningen van het CBS voor 1987 kan een consistent beeld worden geschetst van de economische ontwikkeling in deze periode³.

In dit artikel staan ontwikkelingen binnen de sector huishoudens centraal. Achtereenvolgens komen aan

de orde: sociaal-demografische veranderingen, wijzigingen in de verdeling van inkomens en bestedingen, en een verschuiving van consumptiepatronen.

Expansie van de middenklasse

Tussen 1938 en 1987 nam de bevolking van Nederland met 69% en het aantal huishoudens met 163% toe. Hierdoor daalde het gemiddeld aantal personen per huishouden van 4,0 naar 2,5 (zie tabel 1). Het is opvallend dat de huishoudens van niet-werkenden vlak voor de oorlog gemiddeld het grootst waren (4,9 personen), terwijl zij recentelijk tot de kleinsten behoorden (2,1 personen).

De expansie van de middenklasse na de tweede wereldoorlog blijkt uit de sterke daling van het aandeel van handarbeidersgezinnen (van 42% naar 18%) en de explosieve toename van het aandeel van hoofdarbeiders

(van 10% naar 38%). De vergrijzing van de bevolking komt tot uiting in de sterke stijging van het percentage overige huishoudens (dit zijn met name gepensioneerden): van 7 naar 20.

In 1938 bestond nog 10% van het totaal aantal huishoudens uit boerengezinnen, maar in 1987 was dit gedaald tot 2%. Ook het aandeel van de overige zelfstandigen daalde sterk. Eén van de oorzaken van deze ontwikkeling is dat velen de concurrentie met grotere ondernemingen hebben verloren. Een andere oorzaak kan zijn dat menige zelfstandige om fiscale redenen zijn bedrijf heeft omgezet in een andere ondernemingsvorm, waardoor hij niet langer geregistreerd staat als zelfstandige maar als werknemer. Al met al had in 1987 nog slechts 7% van de huishoudens een zelfstandige als kostwinner, terwijl dat in 1938 nog meer dan 25% was.

Minder ongelijkheid

Uit tabel 2 blijkt dat de inkomensverdeling in de laatste vijftig jaar veel gelijkmatiger is geworden. In 1938 was het inkomen in de rijkste huishoudensgroep gemiddeld 4,7 maal zo hoog als in de armste groep. In 1987 was de verhouding tussen rijksten en armsten nog maar 2,2. De vermindering van de consumptie-ongelijkheid is eveneens aanzienlijk.

In beide jaren waren de inkomens van zelfstandigen en overige huishoudens (waaronder renteniers) relatief hoog, terwijl de huishoudens van handarbeiders en mensen zonder werk het slechtst af waren. In 1938 was het gemiddeld beschikbare inkomen bij de hoofdarbeiders bijna 2,5

Tabel 1. Aantal huishoudens en personen per huishoudentype, 1938 en 1987

	Boeren	Hand- arb.	Hoofd- arb.	Zelf- st.	Zonder werk	Overig	Totaal
• Aantal huish. (x 1000)							
1938	227	920	225	345	311	145	2.172
1987	92	1.035	2.174	302	947	1.159	5.709
• Personen per huish.							
1938	4,2	4,2	3,8	3,6	4,9	2,0	4,0
1987	3,9	2,9	2,9	2,8	2,1	1,5	2,5
• Aantal personen (x 1000)							
1938	960	3.819	863	1.247	1.511	285	8.684
1987	362	3.032	6.334	857	2.007	1.778	14.370
• % van totaal aantal huish.							
1938	10,4	42,3	10,4	15,9	14,3	6,6	100,0
1987	1,6	18,1	38,1	5,3	16,6	20,3	100,0
• % in totale bevolking							
1938	11,1	44,0	9,9	14,4	17,4	3,3	100,0
1987	2,5	21,1	44,1	6,0	14,0	12,4	100,0

1. Zie S.J. Keuning en C.J. Veenstra, Social accounting matrices in the revised system of national accounts, *Netherlands Official Statistics*, jg. 7, nr. 4; A.M. Bloem, F. Bos, C.N. Gorter en S.J. Keuning, Vernieuwing van de nationale rekeningen, *ESB*, 25 september 1991, blz. 957-962.

2. G.P. den Bakker, J. de Gijt en S.J. Keuning, A historical social accounting matrix for the Netherlands (1938) – including a comparison with the 1987 distributions of income and outlay, *National Accounts Occasional Paper*, nr. 55, CBS, Hoofdafdeling Nationale rekeningen, 1992.

3. Zie CBS, *Sociaal-economische rekeningen 1987*, Den Haag, 1992; G.P. den Bakker, J. de Gijt en S.J. Keuning, op.cit., 1992.

Tabel 2. Inkomen en bestedingen per hoofd en per huishouden naar huishoudentypen, 1938 en 1987, gld.

	Boeren	Hand- arb.	Hoofd- arb.	Zelf- st.	Zonder werk	Overig	Totaal
Per hoofd							
1938							
• Bruto beschikb. ink.	575	382	921	979	221	1.043	536
• Cons. bestedingen	493	379	877	900	224	962	508
• Bruto besparingen	82	2	44	79	-3	81	28
• Spaarquote	0,14	0,01	0,05	0,08	-0,01	0,08	0,05
1987							
• Bruto beschikb. ink.	27.061	13.072	17.750	29.111	15.044	23.379	17.994
• Cons. bestedingen	12.431	13.727	17.148	18.002	15.809	21.193	16.672
• Bruto besparingen	14.630	-655	603	11.109	-764	2.186	1.322
• Spaarquote	0,54	-0,05	0,03	0,38	-0,05	0,09	0,07
Per huishouden							
1938							
• Bruto beschikb. ink.	2.435	1.584	3.528	3.541	1.074	2.048	2.143
• Cons. bestedingen	2.087	1.575	3.359	3.254	1.087	1.890	2.031
• Bruto besparingen	349	10	169	287	-13	159	112
1987							
• Bruto beschikb. ink.	106.479	38.272	51.730	82.609	31.884	35.865	45.292
• Cons. bestedingen	48.914	40.191	49.973	51.085	33.504	32.511	41.964
• Bruto besparingen	57.565	-1.919	1.757	31.524	-1.620	3.354	3.328

Tabel 3. Consumptiepatronen per huishoudentype, 1938 en 1987, in procenten

	Boeren	Hand- arb.	Hoofd- arb.	Zelf- st.	Zonder werk	Overig	Totaal
• Voedingsmiddelen							
1938	35,3	40,9	23,3	19,5	46,1	34,4	31,8
1987	18,9	15,4	13,9	14,6	14,9	14,1	14,5
• Roken en drinken							
1938	6,3	5,5	5,4	5,5	4,7	5,5	5,5
1987	3,1	4,2	3,8	3,5	4,7	3,2	3,9
• Duurz. cons. goederen							
1938	18,1	15,4	18,2	17,6	12,0	15,2	16,5
1987	24,5	25,0	25,2	23,7	18,0	17,0	22,8
• Woningdiensten							
1938	13,1	17,8	15,6	16,6	17,3	16,4	16,5
1987	19,4	18,6	17,9	19,7	20,2	22,2	19,1
• Ov. goed. en diensten							
1938	27,3	20,1	35,5	39,0	19,8	27,4	28,8
1987	31,2	31,9	33,7	33,0	38,7	38,5	34,7
• Cons. best. buitenland							
1938	0,0	0,3	2,0	1,7	0,0	1,1	1,0
1987	3,0	4,8	5,5	5,6	3,6	5,0	5,0
• Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

maal zo hoog als bij de handarbeiders, terwijl in 1987 deze verhouding nog maar 1,4 was. Uiteraard betreft dit slechts de ongelijkheid tussen groepen van huishoudens, maar dergelijke veranderingen zijn uit oogpunt van beleid waarschijnlijk relevanter dan wijzigingen in de relatieve posities van afzonderlijke gezinnen.

Op macro-economisch niveau is het inkomen van gezinshuishoudin-

gen meer gestegen dan de consumptie. Hierdoor steeg de spaarquote van 5% naar 7%. Deze quote heeft overigens alleen betrekking op de zogenaamde vrije besparingen en bevat dus niet het saldo van pensioenpremies en -uitkeringen, en dergelijke. Bij de hoge spaarquotes van de boeren en overige zelfstandigen kan worden opgemerkt dat hun contractuele besparingen doorgaans lager zijn en dat deze huishoudens een groot deel

van de investeringen in hun bedrijf uit de besparingen financieren.

Convergentie van consumptie

Tabel 3 toont het aandeel van de uitgaven aan zes goederen- en dienstengroepen in 1938 en 1987. Voor de bevolking als geheel is de voedselconsumptie naar verhouding meer dan gehalveerd, van 32% in 1938 naar 14% in 1987. Het is frappant dat ook het aandeel van de uitgaven aan dranken en rookartikelen afnam. De aandelen van alle andere goederen en diensten stegen. De grootste toename betrof de toeristische bestedingen in het buitenland; dit aandeel werd vijf keer zo groot.

De zeer uiteenlopende ontwikkeling van de relatieve bestedingen per huishoudensgroep is belangwekkend. In 1938 gaven de armere huishoudens naar verhouding meer dan twee keer zoveel uit aan voedsel als de rijkere (46% versus 20%). Dit verschil is in 1987 bijna geheel verdwenen. Hiervoor zijn twee redenen aan te geven. In de eerste plaats is de verdeling van inkomens en consumptie nu veel minder ongelijk en in de tweede plaats ligt het algehele consumptieniveau veel hoger. Voor de tweede wereldoorlog zagen de lage inkomensgroepen zich nog genoodzaakt om een aanzienlijk deel van hun inkomen aan een basisbehoefte als voedsel te besteden, terwijl in 1987 iedere groep gemiddeld zo 'rijk' was dat het aandeel van voeding in de totale consumptie vrijwel niet uiteenliep.

Een andere aanwijzing voor de afwezigheid van grootschalige armoede in 1987 vormen de bestedingen in het buitenland; deze zijn in iedere groep naar verhouding vrijwel even omvangrijk. Alleen de categorie boeren geeft relatief weinig uit aan vakanties in het buitenland. Het ligt voor de hand dat in dit geval sociale en geen economische factoren bepalend zijn: boeren kunnen immers hun bedrijf vaak niet voor langere tijd achterlaten. Overigens zijn de aandelen van de uitgaven aan duurzame consumptiegoederen wel duidelijk verschillend. Gezinnen die voornamelijk afhankelijk waren van uitkeringen, pensioenen, en dergelijke, gaven hier in beide jaren beduidend minder dan gemiddeld aan uit.

Tabel 4 toont voor ieder type huishouden de verandering in uitgaven-

patronen tussen 1938 en 1987. De aanzienlijke daling van het aandeel van voedsel blijkt vooral betrekking te hebben op kruidenierswaren. Zo werd in 1938 nog meer dan 10 kilo suiker per hoofd van de bevolking verbruikt, terwijl dit thans minder dan 1 kilo is. In de armere huishoudens daalde de consumptie van ander basisvoedsel zoals brood naar verhouding ook zeer sterk. Het aandeel van tabaksartikelen en dranken verminderde in alle huishoudentypen, met uitzondering van de niet-werkenden.

De uitgaven aan duurzame consumptiegoederen stegen over de hele linie meer dan gemiddeld. Dit gold vooral voor de 'overige' duurzame consumptiegoederen, zoals auto's, camera's, en dergelijke. In 1938 waren de bestedingen daaraan te verwaarlozen, terwijl ze in 1987 7% van de consumptie uitmaakten. Zoals te verwachten was, trad de sterkste stijging op bij de hoofdarbeiders. Dit is dan nog exclusief de baten van een 'auto van de zaak', aangezien de bijbehorende kosten niet tot de consumptieve uitgaven worden gerekend.

Het aandeel van de woonlasten steeg in alle typen huishoudens,

maar het sterkst bij de boeren en bejaarden. Deze stijging werd vooral veroorzaakt door de uitgavenposten huren en elektriciteit, gas en water. Een doorsnee boerengezin besteedde in 1938 ongeveer de helft van het nationaal gemiddelde aan de laatstgenoemde post, terwijl hun betalingen aan nutsbedrijven in 1987 juist relatief hoog waren. Hierbij speelt ongetwijfeld de aansluiting van het platteland op de openbare gas- en elektriciteitsvoorziening een belangrijke rol. Een tegengesteld effect treedt op bij de uitgaven aan brandstof voor verwarmingsdoeleinden, die relatief sterk daalden bij de boeren.

Het aandeel van de 'overige goederen en diensten' steeg gemiddeld met 6 procentpunten. De verschillen tussen de typen huishoudens zijn groot, variërend van een daling van 6% voor de zelfstandigen tot een stijging van 19% voor de niet-werkenden. Met name in deze groep en bij de bejaarden nam het aandeel van de uitgaven aan medische diensten sterk toe. Het aandeel van de bestedingen aan ontspanning en vervoer daalde, in het bijzonder in de hogere inkomensgroepen. Dit laatste vormt een indicatie dat openbaar vervoer is vervangen door eigen vervoer.

Conclusies

In de afgelopen vijftig jaar is de sociaal-economische en demografische situatie van de Nederlandse huishoudens drastisch gewijzigd. Sinds 1938 zijn de huishoudens gemiddeld een stuk kleiner geworden, is de middenklasse enorm uitgedijd, is het aandeel van de gepensioneerden sterk toegenomen en dat van de ondernemers fors geslonken.

De ongelijkheid van inkomens en bestedingen blijkt de afgelopen vijftig jaar sterk te zijn verminderd. De verhouding tussen het gemiddelde inkomen per hoofd in de rijkste en in de armste groep daalde van 4,7 in 1938 tot 2,2 in 1987. Daarbij zijn de bestedingspatronen per sociaal-economische groep steeds meer op elkaar gaan lijken. Dit betreft vooral het aandeel van de uitgaven aan voedsel; in 1938 was dit nog meer dan twee maal zo hoog in de armste groep als in de rijkste groep en momenteel is dit verschil vrijwel geheel verdwenen. Iets dergelijks geldt voor het aandeel van de bestedingen aan duurzame consumptiegoederen en de consumptie in het buitenland: aanvankelijk grote verschillen zijn inmiddels veel kleiner geworden. Dit zijn even zovele indicaties dat thans geen enkele groep huishoudens zo arm meer is dat ze alleen in de meest elementaire behoeften kan voorzien.

Tenslotte blijkt het consumptiepatroon van de bevolking thans geheel anders te zijn dan in 1938 het geval was. In dat jaar werd bij voorbeeld nog 32% uitgegeven aan voedsel en in 1987 was dit nog maar 14%. Daarentegen namen de toeristische bestedingen in het buitenland, de uitgaven aan auto's, camera's en andere luxe produkten, alsmede de consumptie van medische diensten naar verhouding enorm toe.

Gert den Bakker, Jan de Gijt en Steven Keuning

De auteurs zijn respectievelijk medewerkers en chef van de Studiedienst Nationale rekeningen bij het Centraal Bureau voor de Statistiek. Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven.

Tabel 4. Verandering in budgetaandelen per huishoudentype tussen 1938 en 1987

	Boeren	Hand- arb.	Hoofd- arb.	Zelf- st.	Zonder werk	Overig	Totaal
Voedingsmiddelen	-16,3	-25,5	-9,4	-4,9	-31,2	-20,3	-17,4
Kruidenierswaren	-7,9	-9,5	-4,3	-3,6	-12,1	-8,2	-7,2
Zuivelprodukten	-2,1	-3,0	-0,7	0,0	-2,9	-2,6	-1,8
Brood en zoetwaren	-2,8	-6,4	-1,5	-0,7	-9,5	-4,7	-4,0
Aardapp., groenten en fruit	-1,8	-3,1	-1,8	-1,3	-4,2	-2,3	-2,3
Vlees en vleeswaren	-1,2	-3,0	-0,4	0,9	-2,4	-2,6	-1,6
Vis en visconserven	-0,6	-0,4	-0,7	-0,2	-0,1	0,1	-0,4
Dranken en tabak	-3,3	-1,3	-1,6	-2,1	0,0	-2,3	-1,6
Tabak	-2,3	-2,0	-1,1	-0,6	-0,9	-2,2	-1,4
Dranken	-1,0	0,7	-0,4	-1,5	1,0	0,0	-0,3
Duurz. cons. goederen	6,4	9,6	7,0	6,0	5,9	1,8	6,3
Kleding en textiel	-1,7	-0,1	-2,1	-0,1	0,0	-1,7	-1,3
Schoeisel en lederwaren	0,2	-0,5	0,2	0,4	-0,8	-0,7	-0,3
Huish. art. en woninginr.	1,5	2,5	0,9	-0,4	1,3	-0,3	1,0
Ov. duurzame goederen	6,5	7,7	8,0	6,1	5,4	4,6	6,9
Woningdiensten	6,3	0,9	2,3	3,1	2,8	5,7	2,7
Huur	3,7	0,8	1,8	2,8	2,3	3,8	2,1
Elektriciteit, gas en water	3,6	1,1	0,8	0,9	2,1	2,4	1,4
Overige woningdiensten	-1,0	-1,0	-0,3	-0,6	-1,5	-0,4	-0,8
Ov. goed. en diensten	3,9	11,8	-1,8	-6,1	18,9	11,1	5,9
Hotels, cafés en restaurants	-0,3	1,4	0,2	1,1	1,5	-3,2	0,5
Ontspanning en cultuur	0,1	-0,3	-2,0	-2,6	0,8	0,6	-1,0
Vervoer en communicatie	-1,2	0,9	-2,3	-3,4	1,8	1,1	-0,7
Medische diensten	1,0	2,8	2,8	1,3	9,2	9,9	4,8
Andere goed. en diensten	4,3	7,0	-0,5	-2,5	5,6	2,7	2,3
Cons. best. in buitenland	3,0	4,5	3,5	4,0	3,6	3,9	4,1